

Verksamhetsplan Substitutionscentrum 2019

Innehållsförteckning

Inledning	6
Bakgrund	7
Om substitution	7
Vad ska substitueras?	7
Kriterier för bra substitution.....	8
Nuläge.....	10
Organisation	10
Finansiering	11
Utvecklingsfaser	11
Första verksamhetsåret	12
Vägar framåt.....	14
Framtid.....	15
Vision	15
Önskad position	15
Övergripande mål	15
Prioritering	15
Inriktning	15
Målgrupper	16
Särskilt fokus.....	16
SWOT	17
Strategier och medel	18
Fem strategier för framgång	19
Nyckelområden	20
Samverkan och Strategiska samarbeten	20
Vägledande Rådgivning	20
Kunskapshöjande Utbildning	20
Projekt som drivkraft	20
Intresseväckande Kommunikation.....	21
Medlems/nätverksorganisation.....	21
Uppföljning 2019	22
Mål 1	22
Mål 2.....	22
Mål 3.....	23
Mål 4	23

”När FN antog de Globala målen hösten 2015 sattes de viktigaste utmaningarna för mänskligheten på kartan. Målen ger företag och stater en indikation om vilken inriktning den framtida utvecklingen ska ha. Det handlar om att koppla ihop de egna målen och affärsstrategierna med de globala utmaningarna. Här i Sverige har vi särskilt goda förutsättningar att verkligen genomdriva detta. För när de Globala målen pekar ut en riktning har vi sedan 1999 de svenska miljömålen som går ett steg längre och konkretiserar vad den gröna dimensionen i de Globala målen innebär i praktiken. Miljö kvalitetsmålet Giftfri miljö ger en tydlig vägledning för företag, kommuner, myndigheter och medborgare om hur vi kan bidra till att nå sju av de Globala målen. Vi är övertygade om att Substitutionscentrumet blir en viktig nod i detta arbete och kan erbjuda det stöd som företagen behöver för att vi gemensamt ska nå Agenda 2030.”

[SOU 2017:32 Substitution i centrum]

Inledning

RISE fick hösten 2017 regeringens uppdrag att starta ett substitutionscentrum som ska stötta verksamheter att fasa ut farliga kemiska ämnen, som en del i arbetet med att nå Miljökvalitetsmålet *Giftfri miljö* och FN:s globala miljömål enligt Agenda 2030. Som grund till beslut med förslag på inriktning och organisation finns utredningen ”Substitution i centrum”, SOU 2017:32.

Utredningen beskriver ett brett behov hos olika typer av verksamheter och ger förslag på många arbetsuppgifter. Upplägg och arbete inom Substitutionscentrum följer huvudsakligen utredningens förslag. I de stadgar som arbetats fram i samarbete mellan regeringskansliet och RISE beskrivs verksamheten för Substitutionscentrum enligt följande:

”Substitutionscentrumet ska fungera som en nod mellan företag, organisationer, branscher, akademi, institut och myndigheter med flera. Genom samverkan och kunskapsutbyte mellan dessa aktörer ska Substitutionscentrum bidra till ökad substitution av farliga ämnen i varor och kemiska produkter.

Substitutionscentrumet ska ge stöd till privata aktörer och offentlig verksamhet, utveckla och sammanställa kunskap om alternativa ämnen och processer, samt ta fram metoder och verktyg för att driva på substitution och stärka leverantörsuppföljningen.

Substitutionscentrumet ska

- *basera verksamheten på vetenskaplig grund med tydliga kriterier som utgår från det av riksdagen beslutade generationsmålet och miljökvalitetsmålet Giftfri miljö och dess etappmål*
- *utgå från en definition av substitution som innebär utbyte eller minskning av farliga ämnen i produkter och processer med mindre farliga eller icke-kemiska metoder och tekniker via tekniska åtgärder*
- *samla kompetens från och samarbeta med andra pågående initiativ och berörda aktörer från näringsliv, akademi, myndigheter och intresseorganisationer i Sverige och internationellt.*
- *utgå från försiktighetsprincipen, vilket innebär att ämnen som det råder osäkerhet kring ska betraktas som farliga tills motsatsen bevisats och ska därför kunna prioriteras för substitution.”*

I denna verksamhetsplan beskrivs hur Substitutionscentrum avser att inrikta arbetet 2019–2021, under den tid centrumet fått medel för att bygga upp och utveckla arbetet, vilken verksamhet som planeras och hur centrumet avser att prioritera.

Bakgrund

Om substitution

Att minska kemiska risker genom substitution finns reglerat i produktvalsprincipen i Miljöbalkens allmänna hänsynsregler. I 2 kap. 4 § Miljöbalken står det att:

”Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall undvika att använda eller sälja sådana kemiska produkter eller biotekniska organismer som kan befaras medföra risker för människors hälsa eller miljön, om de kan ersättas med sådana produkter eller organismer som kan antas vara mindre farliga. Motsvarade krav gäller i fråga om varor som innehåller eller har behandlats med en kemisk produkt eller bioteknisk organism.”

Även arbetsmiljölagstiftningen pekar på substitution av farliga kemiska riskkällor (kan vara produkter, varor och material eller ämnen som bildas/avgas). Där beskrivs vikten av substitution i den s.k. STOP-principen. Det innebär att åtgärder utifrån resultat av en riskbedömning alltid först ska överväga en substitution (S), därefter kan tekniska åtgärder (T) som t ex punktutslug övervägas, följt av organisatoriska lösningar (O) som exempelvis att arbeta kortare tid, och som sista riskreducerande åtgärd att tillämpa personlig skyddsutrustning (P) som ska klara att skydda. För många verksamheter kan arbetsmiljöfrågor vara det som driver arbetet med att hitta bättre alternativ.

Substitution kan innebära många olika saker där grunden är att hitta en ny mindre farlig lösning på det som efterfrågas. Det kan handla om att byta ett farligt kemiskt ämne till ett mindre farligt, eller att en farlig kemisk produkt byts mot en mindre farlig. Substitution anger att något byts mot något annat. Syftet är att de farligaste ämnena ska fasas ut, dvs sluta användas och därför används ofta begreppet utfasning. Substitution i praktiken kan också vara att ett material byts mot ett annat, eller att en helt ny teknisk lösning efterfrågas eller att råvaror med lägre halt av förorening används eller att ett farligt ämne, om funktionen inte är kritisk, kan tas bort.

Vad ska substitueras?

De farliga ämnen som Substitutionscentrum huvudsakligen ska medverka till utfasning av är ämnen med de inneboende egenskaper som står beskrivna i bilden nedan. Kriterier är desamma som gäller för Kemikalieinspektionens PRIO-verktyg, utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen och enligt miljömålet *Giftfri miljö*. Dessa följer också den europeiska kemikalielagstiftningens kriterier för särskilt farliga ämnen (Substances of Very High Concern, SVHC).

Inneboende egenskaper hos farliga kemiska ämnen som Substitutionscentrum har som uppdrag att fokusera på.

I Kemikalieinspektionens PRIO-verktyg finns en modell för hur verksamheter kan arbeta med att se över vilka kemiska ämnen som hanteras och identifiera vilka som behöver substitueras. Utfasningsämnen kallas de ämnen som har så farliga inneboende egenskaper att de behöver fasas ut från användning för att inte utgöra någon risk exempelvis ämnen som är cancerframkallande eller sådana som påverkar reproduktionen. För ämnen som har andra farliga egenskaper ska först en riskbedömning göras och om risken inte kan hanteras med åtgärder ska dessa ämnen också fasas ut. I verktyget kallas dessa för prioriterade riskminskningsämnen.

Lagstiftningen för kemiska ämnen ökar hela tiden och det finns regler om förbud, tillstånd, information och begränsning av användning. För verksamheter krävs att de har kontroll och följer dessa. Många företag har långa listor på ämnen som de kräver försäkran från sina leverantörer om att de inte ingår i levererade/produkter och varor. Utöver krav från lagstiftning kan krav från kunder tvinga fram substitution. Efterfrågan hos kund är en stark drivkraft för företag att substituera då det kan vara avgörande för att kunna finnas kvar på marknaden. I takt med att samhället allt mer övergår till en cirkulär ekonomi kommer krav allt mer att ställas på att farliga ämnen inte får finnas i de material som ingår i kretsloppet.

Kriterier för bra substitution

För att minimera risken för osund substitution behöver försiktighetsprincipen tillämpas i arbetet. När ersättaren har liknande egenskaper och farligheten är förknippad med dessa egenskaper är det sällan ett bra val, vilket ofta kan gälla när en molekyl endast är något litet ändrad. Om ett ämne ser ut att vara mindre farligt kan det bero på att det inte är testat och därmed inte klassificerat som farligt. Ett nytt material eller ny metod kan införa andra miljöproblem som kanske ger avtryck någon annanstans i livsrytmen.

För att undvika osund substitution behövs kriterier för vad en ersättare minst bör vara testad för och klara. En beslutsmodell som hjälper att säkerställa att ersättningen är tillräckligt bra utifrån den kunskap som finns tillgänglig nu. Med för strikta kriterier för när något är en lyckad substitution kan det dock vara svårt att hitta ersättare och därmed faktiskt få till

substitution. För att komma runt problemet kan man behöva tänka utanför boxen och leta efter en helt annan lösning. Att arbeta efter principerna för grön kemi och cirkulär ekonomi i ett livscykelperspektiv är också en viktig utgångspunkt.

Substitutionscentrums roll

”Substitutionscentrum har som ändamål att stimulera en hållbar produkt- och affärsutveckling som systematiskt minskar kemikalierelaterade miljö- och hälsorisker från varor, material och kemiska produkter genom utbyte eller minskning av farliga ämnen i produkter och processer eller tillämpning av icke-kemiska metoder och tekniker.

Substitutionscentrums inriktning är att genom dess verksamhet bidra till att öka svenska företags konkurrenskraft genom att minska förekomsten av och exponering för farliga ämnen i företagets produkter, varor och tjänster i enlighet med det av riksdagen beslutade miljö kvalitetsmålet Giftfri miljö.”

Ovan är hämtat från centrumets stadgar (Governance structure). Substitutionscentrum ska fylla det behov som man sett av en tydlig aktör som kan motivera till kemisk substitution och ge oberoende, pedagogisk vägledning, på vetenskaplig grund. Kemikalieinspektionen ger vägledning men kan ofta inte hjälpa så konkret som företag önskar. Det finns idag lite tillgänglig, målgruppsanpassad information om hur verksamheter kan arbeta strukturerat med substitution.

Substitutionscentrum behövs som en aktör som kan lyfta verksamheters egen kompetens och också coacha och vägleda till substitution. I en oberoende vägledande roll behöver centrumet göra en strategisk bedömning av kunden och dess behov, samt vem som eventuellt kan hjälpa just denna kund mer ingående och hur det skulle kunna organiseras. Det krävs då både egen kunskap och en översikt inom området, samt ett nätverk av djupare kompetens på olika sakområden att rådfråga eller hänvisa vidare till.

För att kunna motivera och vägleda substitution behöver centrumet ha en samlad ingång med en pedagogisk målgruppsanpassad information, som en webbsida med hjälp till självhjälp och med förslag på verktyg som finns och hur dessa kan användas i olika fall, för att underlätta för verksamheter att ta frågan vidare.

Många företag efterfrågar utbildningar för att stärka den egna kompetensen i hur de kan arbeta med kemikaliefrågor. En kontinuerlig kommunikation behövs med både intressenter, samverkansparter samt olika kompetenser inom området för att identifiera behov och hitta möjligheter. Att flagga för och motivera till substitution genom synlighet på olika strategiska mötesplatser, konferenser och i media är också viktigt.

Flera aktörer arbetar redan idag med olika delar inom avgränsade och angränsande områden. Substitutionscentrum har som avsikt att samarbeta och samverka med dessa aktörer.

Nuläge

Organisation

I regleringsbrevet till RISE (Research Institutes of Sweden) finns sedan 2017 inskrivet att RISE ska driva Substitutionscentrum. I centrumets stadgar (Governance structure) som tagits fram gemensamt av RISE och regeringskansliet regleras verksamheten övergripande. Substitutionscentrum är placerat på divisionen Biovetenskap och material, på enheten Kemi och material i Borås där det finns närhet till kompetens i kemifrågor och materialkunskap, som kan stötta och hjälpa till.

Substitutionscentrum organiseras som en nod med några anställda som driver arbetet, men där andra aktörer både inom RISE och utanför, knyts till verksamheten på olika sätt. Några få anställda kan aldrig hålla den breda kompetens som behövs för ändamålet varför möjligheten att skapa en bra samverkan och samarbete med andra aktörer kommer att bli kritisk för att nå målen.

I december 2018 bestod Substitutionscentrum av 3,5 heltidsanställda varav 1 centrumledare, 1,5 rådgivare samt 1 kommunikatör. Dessutom arbetar en del administrativ personal samt enhetschefen med centrumet. Under 2019 avser centrumet förstärka med ytterligare en rådgivare.

Centrumets inriktning styrs av en styrelse som har tillsats av RISE. Den består av nio ledamöter, med kunskap och intresse för substitution och som representerar olika typer av verksamheter. Ordförande är Kemikalieinspektionens generaldirektör Nina Cromnier. Styrelsens ansvar följer en arbetsordning som tagits fram och beslutats av styrelsen. Formellt sett blir styrelsen en styrgrupp då det ekonomiska ansvaret ligger på RISE.

- Nina Cromnier, Generaldirektör, Kemikalieinspektionen (ordförande)
- Pär Stenmark, Public Affairs manager / Chief Regulatory Affairs Officer, IKEA
- Anne-Sofie Andersson, Executive Director, ChemSec
- Eva Österberg, Director Product Stewardship & Regulatory Affairs, Business Area Specialty Chemicals, nu Nouryon (tidigare AkzoNobel)
- Elinor Kruse, (ersätts av Jenny Sandahl med start 2019) Avdelning Industriell utveckling, Teknikföretagen
- Monica Törnlund, Ämnesråd, Kemikalieenheten, Miljö- och Energidepartementet
- Per Rosander, Miljöstrateg på Koncernstab Regional Utveckling, VGR
- Åsa Domeij, Hållbarhetschef, Axfood
- Mats Lundin, VD på Swerea/IVF, RISE

På RISE hanteras frågor kring centrumet i en informell ledningsgrupp som består av divisionens chef, enhetens chef samt Centrumledaren.

Substitutionscentrum har en hemsida www.substitutionscentrum.se samt är nåbara via www.ri.se.

Finansiering

I slutet av 2017 fick RISE från regeringskansliet via Kemikalieinspektionens anslag 5 miljoner kronor för att etablera ett substitutionscentrum. År 2018 och 2019 får RISE 7 miljoner kronor per år från regeringskansliet via Kemikalieinspektionens anslag. Fördelning av medel för substitutionsarbetet år 2020 har ännu inte beslutats och för 2021 är finansieringen oklar. RISE medfinansierar 5 miljoner årligen under samma period i form av strategiska kompetensutvecklingsmedel, som ska användas för kunskapsuppbyggnad inom substitution i RISE verksamheter.

Vägen till självfinansierat centrum

Det ekonomiska stöd från staten som Substitutionscentrum får i uppbyggnadsfasen används för att bygga upp och strukturera centrumet och verksamheten. Centrumet kan inte erbjuda långtgående hjälp till enskilda verksamheter med dessa pengar. Men verksamheter får gärna höra av sig till rådgivningen med sina frågor. Centrumet kommer inledningsvis att kostnadsfritt göra en snabb bedömning om vad problemet handlar om och vilken strategi som gäller för denna verksamhet och detta problem. Rådgivningen kan leda till att verksamheten guidas vidare. Substitutionscentrum kan också samla liknande frågor och genomföra projekt eller utbildning.

Substitutionscentrum behöver hitta en stabil fortsatt finansiering av verksamheten. Under uppbyggnaden kommer centrumet titta på olika möjliga former för finansiering. Det kan t ex vara en medlemsavgift för medlemskap i en intressentförening, för mer detaljerad hjälp än den som erbjuds alla på hemsidan. Ett komplement kan vara att Substitutionscentrum aktivt söker projektfinansiering för att genomdriva större projekt, för att verksamheter ska komma vidare.

Med en ökad medvetenhet om samhällets ohållbara kemikaliehantering, stärkt lagstiftning och ökade krav mellan verksamheter kommer behovet av hjälp i arbetet hos verksamheter att öka.

Utvecklingsfaser

Året 2018 kan beskrivas som en uppstartsfas för Substitutionscentrum där mycket har handlat om att forma verksamheten, samverka och kommunicera med intressenter, tillsätta styrelsen och genomföra styrelsemöten, ta fram verksamhetsplan och rekrytera medarbetare. Under 2019–2021 kommer verksamheten etableras och arbeta med utveckling av verktyg och tjänster kring rådgivning, utbildning och kommunikation. Målet är att Substitutionscentrum ska vara en etablerad verksamhet år 2021. Efter 2022 ska verksamheten vara så etablerad och renommerad att den långsiktiga finansieringen genom uppdrag, eventuella medlemsavgifter och bidrag är möjlig.

Substitutionscentrums utvecklingsfaser.

Första verksamhetsåret

Centrumets första egentliga verksamhetsår (2018) har varit ett uppstartsår för centrumet där en interrimgrupp initialt arbetat med att bemanna Substitutionscentrum med personal, organisera centrumet, tillsätta en styrelse samt inleda strategiska samarbeten. Under året har verksamheten byggts ut succesivt med anställd personal. Från maj fanns ordinarie Centrumledare på plats och från oktober har centrumet varit 3,5 heltidsanställda.

Substitutionscentrum har fört dialog med många olika intressenter, kommunicerat vår verksamhet i flera sammanhang. För att lyssna av förväntningar och behov har centrumet haft möten och diskuterat möjligheter med ett flertal samverkanspartner och potentiella kunder. Bildandet av ett nätverk av strategiska samarbetspartners har prioriterats, vilket även ger ett bra avstamp för en kompetensinventering inom substitution.

Substitutionscentrum har på förfrågan hållit föreläsningar och utbildat om substitution åt och för företag. Centrumet har också blivit kontaktat av flera företag och verksamheter inom offentlig sektor som är nyfikna eller vill ha kontakt eller hjälp med substitution. I några fall har centrumet också kunnat ge stöd trots att rådgivningstjänsten ännu inte är formellt uppbyggd.

Substitutionscentrum har under första året också deltagit i ett antal internationella aktiviteter, främst workshops. Aktiviteterna har genomförts i syfte att se hur centrumet passar in som en pusselbit i det internationella arbetet, studera hur andra länder arbetar med substitutionsfrågor samt skapa viktiga kontakter exempelvis inom ECHA, OECD och Europakommissionen.

Verksamheten i centrumet följer i stort sett det upplägg som substitutionsutredningen la fram utifrån den behovskartläggning som gjordes där. Målet är att motivera till och hjälpa verksamheter att själva kunna arbeta strukturerat och klättra upp för den så kallade

substitutionstrappan¹. Under uppbyggnadsfasen ska centrumets främst prioritera de första tre stegen i trappan.

Substitutionstrappan

Efter första året görs bedömningen att rådgivning, utbildning och kommunikation riktad till målgrupperna är viktiga medel för vår verksamhet. Med hjälp till självhjälp förmedlat via hemsida och utbildningar kan t ex företag lättare arbeta med frågan. Genom att finnas ute på konferenser och möten och prata med verksamheter når vi ut och får också inspel om behov hos verksamheter. Att få igång rådgivning och arbete i konkreta fall är viktigt genom att centrumet får insikt i verksamheternas problemställningar och succesivt bygger erfarenhet att kunna hjälpa på ett bra sätt. Denna kunskap är också viktig för att kunna utveckla bra utbildningar och en målgruppsanpassad kommunikation.

För att bygga kompetens internt på RISE samt för att hitta goda exempel är de projekt som bedrivs genom finansiering av RISE interna kompetensutvecklingsmedel en viktig drivkraft i Substitutionscentrums verksamhet. Under 2018 har flera olika typer av projekt fördelat över flera grupper inom RISE genomförts. Dessa kommer att utvärderas närmre och resultaten utnyttjas under 2019. Genom dessa projekt har Substitutionscentrum också noterat en roll där centrumet måste förmedla innebörden i uppdraget internt inom RISE så att andra delar och projekt beaktar kemikaliefrågan och inte levererar lösningar som egentligen behöver substitueras.

Substitutionscentrum har startat arbetet att formera organisationen som en nod mellan de som behöver hjälp och olika kompetenser som kan hjälpa. Genom fortsatt kompetenskartläggning och uppbyggnad av samverkan och nätverk kommer centrumet kunna länka vidare när det krävs mer specialiserat kunskapsstöd. För forskning och utveckling och utvärdering i test- och demonstrationsmiljöer finns tillgång till kompletterande tjänster och innovationsstruktur inom RISE och hos samarbetspartners.

¹ I enlighet med ECHA:s modell för substitution har Substitutionscentrum inkluderat ett steg kring pilot och uppskalning jämfört med substitutionsutredningens version.

Vägar framåt

Området är komplext med många olika kemiska ämnen i många olika användningar och med en låg transparens om var de används. Inom ett företag involveras allt från t ex arbetsmiljö, kvalitet, design och inköp. Marknaden är idag global och området regleras av en mycket omfattande och komplicerad lagstiftning där tillsynen och marknadskontrollen hittills inte alltid varit skarp. Substitutionscentrums utmaning blir att nå och kunna hjälpa företag med olika förutsättningar, både de som inte känner till vilka problem de har och de med kunskap men med svårösta problem. En genomtänkt kommunikation är en nyckel för att nå ut och förändra.

Olika traditioner och krav på kvalitet kan utgöra hinder för att bättre molekyler och alternativ hittar ner till användare. Att skapa kontaktytor för erfarenhetsutbyte och samarbeten för att öka användningen av bättre alternativ kan då vara avgörande. Till exempel kan databasen Marketplace på ChemSec användas liksom olika rundabordssamtal.

Många gånger genomförs substitution i verksamheter utan att detta noteras särskilt eller dokumenteras som kemisk substitution. Leverantörer förbättrar produkter och föreslår byten, genomför produktutveckling, förnyar metoder eller byter material. Det finns mycket erfarenhet som skulle kunna komma till nytta i andra verksamheter, både liknande och helt olika. Skulle denna erfarenhet kunna dokumenteras och finnas tillgänglig vore det en stor möjlighet till erfarenhetsutbyte. Att just samla kompetens och erfarenhet är en viktig roll för Substitutionscentrum.

Efter ett första år med Substitutionscentrums verksamhet i liten skala finns många tankar på möjliga vägar framåt. Eftersom området är stort och centrumet har behov av att prioritera verksamheten har några olika sätt att skära i uppdraget analyserats. Men grunduppdraget medger inte att enbart inrikta verksamheten mot viss bransch, vissa material och ämnen eller arbetsformer etc. De prioriteringar som centrumet avser göra framgår i handlingsplanen som följer.

Framtid

Vision

Sveriges katalysator för substitution av farliga kemiska ämnen.

Önskad position

Substitutionscentrum är Sveriges katalysator för substitution. Det svenska näringslivet, myndigheter och andra aktörer vill arbeta i strategiska samarbeten och partnerskap med centrumet för att driva på substitution av farliga kemiska ämnen.

Övergripande mål

Substitutionscentrums övergripande mål 2019–2021:

1. Substitutionscentrum ska vara Sveriges naturliga kontaktyta för kunder, samverkansparter och kompetenser som arbetar med kemisk substitution.
2. Substitutionscentrum ska arbeta med och nå ut med målgruppsanpassad information, kunskap, metoder och verktyg för att motivera till och underlätta kemisk substitution.
3. Substitutionscentrum ska skapa arenor och goda exempel för kemisk substitution genom att initiera och medverka i olika substitutionsrelaterade projekt.
4. Substitutionscentrum ska vara en självfinansierad verksamhet på sikt.

Prioritering

Inriktning

Under första året har centrumet inte hittat ett ultimata sätt att skära i uppdraget. Men det finns några angreppssätt eller principer som är rimliga att arbeta efter i vår rådgivning, utbildning och kommunikation. Substitutionscentrum avser att särskilt beakta följande:

- **Samla goda exempel och bättre alternativ:** Många efterfrågar så kallade positivlistor på ämnen som är bättre. Vi avser att inhämta och använda de som finns och i den mån det går också skapa sådana listor, eller verktyg där helst också typ av användning och tekniska prestanda ingår.
- **Krav och uppföljning i leverantörskedjan:** Kommunicera, ställ krav och gör uppföljningar som leder till sund substitution.
- **Design och innovation för att giftminimera cirkulär ekonomi:** Att arbeta för att verksamheter redan tidigt i affärsutveckling och design ser till att planera för en kemi som inte har problematiska egenskaper som riskerar att leda till behov av substitution och som försvårar cirkulär ekonomi.
- **Utgå från funktion när alternativa lösningar söks:** Behövs funktionen eller finns annan teknisk eller kemisk lösning att tillämpa som ger samma funktion men med mindre farlig kemi (funktionell substitution).

- **Grupp-vist arbetssätt:** För ett antal grupper av kemikalier finns idag tillräcklig kunskap om egenskaper för att inte använda ersättare från samma grupp. Det gäller t ex hög-fluorerade ämnen, bromerade flamskyddsmedel och bisfenoler. Genom att systematiskt arbeta med att undvika ämnen från vissa grupper kan osund substitution undvikas. (Exempel i fotnot²)

Målgrupper

Substitutionscentrum välkomnar alla verksamheter som hör av sig med förfrågan kring hjälp med substitution i någon form. Men när vi formar vår kommunikation, tar fram utbildningar och arrangerar samt prioriterar rådgivning och projekt så tänker vi prioritera vissa typer av verksamheter enligt följande:

I linje med Kemikalieinspektionens arbete för en Giftfri Vardag ska målgrupper hittas som kan bidra till att fasa ut särskilt farliga ämnen i konsumentprodukter, i första hand med ett barnperspektiv.

I substitutionsutredningen har särskilt behovet av hjälp till mindre företag lyfts. Eftersom det är en bred målgrupp avser centrumet att hitta små och medelstora företag (SMF), tex genom att samverka med RISE etablerade nätverk (SMF-kontoren) och kunder till företag som säljer kemikaliehanteringssystem.

För att driva utvecklingen snabbare framåt och koppla till övrigt hållbarhetsarbete, cirkulär ekonomi och grön kemi gör centrumet bedömningen att det är viktigt att hitta verksamheter som är innovativa föregångare att samarbeta med.

Behovet hos offentlig verksamhet som exempelvis när det gäller kravställning och uppföljning i upphandling på kommuner och regioner hoppas centrumet kunna täcka genom samverkan med bland annat SKL, Upphandlingsmyndigheten och Nationella substitutionsgruppen.

Särskilt fokus

Substitutionscentrum kommer att lägga särskilt fokus i arbetet enligt följande:

- Prioritera arbetet mot målgruppen SMF.
- Rådgivningens fokus ska vara att ge målgruppen enkla råd om substitution.
- Farliga kemikalier i konsumentprodukter ska vara prioriterat.
- Stärka målgruppens beställarkompetens och hjälpa dem minska affärsrisker och öka konkurrenskraften.

² För exempel se: <https://www.treehugger.com/health/six-classes-healthier-home.html>

SWOT

En analys av styrkor svagheter möjligheter och hot, en SWOT analys, har gjorts:

Strategier och medel

Substitutionscentrums vision för framtiden är att vara **Sveriges katalysator för substitution av farliga kemiska ämnen**. På så sätt bidrar centrumet till att nå det svenska miljökvalitetsmålet en *Giftfri Miljö* och FN:s globala hållbarhetsmål. En viktig nyckel för att Substitutionscentrum ska uppnå den önskade positionen är att samarbeta/samverka.

Rådgivning, utbildning och kommunikation är Substitutionscentrums kärnverksamhet. Projekt är en viktig drivkraft för att både öka kompetensen om och få till stånd mer substitution i olika delar av samhället och därmed stärka konkurrenskraften för det svenska näringslivet. Substitutionscentrum har identifierat fem strategier som kan leda mot visionen:

Substitutionscentrum – Fem strategier för framgång.

Fem strategier för framgång

Samverkan och Strategiska samarbeten

För att byta erfarenheter, knyta strategiska kontakter/kompetenser och finna samverkan för ökad substitution av farliga kemiska ämnen medverkar Substitutionscentrum i/skapar nationella och internationella nätverk, konferenser och möten. För att lyckas måste värdefull kompetens knytas till centrumets verksamhet.

Vägledande Rådgivning

Substitutionscentrum vägleder till substitution genom att bygga upp en rådgivningstjänst dit de prioriterade målgrupperna kan vända sig för att få hjälp med hur de kan arbeta med substitution av farliga kemiska ämnen.

Kunskapshöjande Utbildning

Substitutionscentrum ökar kunskapen om substitution hos de prioriterade målgrupperna genom att erbjuda och medverka i utbildningar som är anpassade efter exempelvis bransch, ämne och kunskapsnivå.

Projekt som drivkraft

Substitutionscentrum medverkar till projekt som möjliggör utfasning av farliga kemiska ämnen och stimulerar utvecklingen av hållbara kemiska produkter och produktionsprocesser, varor och icke-kemiska metoder samt en cirkulär ekonomi. Projekt drivs både inom RISE och inom de nätverk centrumet är verksamma inom och goda exempel synliggörs i Substitutionscentrums kommunikation.

Intresseväckande Kommunikation

Med hjälp av målgruppsanpassad och intresseväckande kommunikation skapar Substitutionscentrum dialog och ökar intresset samt kunskapen om substitutionsfrågor hos de prioriterade målgrupperna.

Nyckelområden

Samverkan och Strategiska samarbeten

- Bygga nätverk som stärker Substitutionscentrums position som Sveriges katalysator för substitution, exempelvis med myndigheter och organisationer så som KemI, ChemSec, Svensk Handel, Normpac, m fl.
- Initiera samt medverka i möten, runda-bords-samtal och konferenser i syfte att få till stånd substitution.
- Vara delaktiga i utveckling av nya och befintliga verktyg som underlättar substitution, t ex PRIO-verktyget och Marketplace (ChemSec)
- Formalisera samarbete och utbyte av konkreta exempel/erfarenheter med liknande verksamheter, t ex substitutionssamarbetet inom EU, danska Kemi i Kredsløb³ och tyska International Sustainable Chemistry Collaborative Centre ⁴

Vägledande Rådgivning

- Aktivt undersöka vilka behov av stöd som finns för att olika verksamheter ska kunna arbeta med substitution av farliga kemiska ämnen.
- Bygga kompetensnätverk och utforma en proffsig rådgivningstjänst inom substitution.
- Kontinuerligt besvara och ta vidare förfrågningar som kommer in.
- Aktivt söka efter de kunder som behöver hjälp i olika fall. Både utifrån specifika problemställningar och goda exempel.
- Ta fram Substitutionscentrums kriterier för att kunna bedöma alternativ.
- Utveckla stöd för att arbeta strukturerat med krav, uppföljning och kommunikation i leverantörskedjan t ex. inom handeln.

Kunskapshöjande Utbildning

- Ta fram, erbjuda och genomföra workshops och utbildningar anpassade till de behov som finns, både egeninitierade och på uppdrag från t ex SMF-företag.
- Anordna en workshop i produktval och substitution för länsstyrelser i maj 2019 i samverkan med Naturvårdsverket och Kemikalieinspektionen.
- Arrangera utbildningar i samarbete med SMF-kontoret på RISE runt om i landet för att lyfta kunskapen om substitution i företagen.
- Arrangera utbildning i samverkan med Svensk Handel.

Projekt som drivkraft

- Delta, initiera och driva olika projekt som arbetar för substitution, som exempelvis POPFREE och RenSa PFAS.
- Nyttja Strategiska kompetensutvecklingsmedel hos RISE för att bygga kompetens inom substitution internt och skapa goda exempel.

³ <http://www.kemiikredsløb.com/>

⁴ <https://www.isc3.org/en/home.html>

- Bidra till ansökan i forskningsprogram, exempelvis inom MISTRA ”Design för minskad exponering för farliga kemikalier”.

Intresseväckande Kommunikation

- Positionera Substitutionscentrum som Sveriges katalysator för substitution.
- Budskapen ska motivera och centrumet ska sprida kunskap generellt om substitution samt om det stöd som kan erbjudas svenska företag och andra aktörer som vill ersätta farliga kemiska ämnen med säkrare och hållbara alternativ.
- Använda centrumets egna samt RISE-kommunikationskanaler för att få spridning och öka centrumets trovärdighet och förtroende.
- Skapa en webbsida som inspirerar till substitutionsarbete genom att lyfta fram goda exempel, erbjuda hjälp till självhjälp genom checklistor, FAQ, webinarier etc.

Medlems/nätverksorganisation

- Substitutionscentrum ska beakta olika möjligheter för långsiktig finansiering och bl.a. utvärdera en betalande medlems- och nätverksorganisation.

Uppföljning 2019

Mål 1

Substitutionscentrum ska vara Sveriges naturliga kontaktyta för kunder, samverkansparter och kompetenser som arbetar med kemisk substitution.

Samverkan och Strategiska samarbeten: Substitutionscentrum medverkar i/skapar nationella och internationella nätverk, konferenser, möten, för att utbyta erfarenheter, knyta strategiska kontakter/kompetenser och finna samverkan med andra för att öka substitution av farliga kemiska ämnen.

- Antal nätverksparter (organisationer, myndigheter etc.) som Substitutionscentrum samverkar/samarbetar med.
- Antal verktyg som underlättar substitution som Substitutionscentrum har medverkat i utveckling av.
- Antal möten för samverkan/strategiska samarbeten.
- Enkät för att undersöka behov är genomförd.
- Enkät för att bygga upp kompetensnätverk är genomförd.
- Websida har utvecklats.

(Se även mål 2)

Mål 2

Substitutionscentrum ska arbeta med och nå ut med målgruppsanpassad information, kunskap, metoder och verktyg för att motivera till och underlätta kemisk substitution.

Med hjälp av målgruppsanpassad och intresseväckande kommunikation skapar Substitutionscentrum dialog och ökar intresse samt kunskapen om substitutionsfrågor hos de prioriterade målgrupperna.

- Antal bokade föreläsningar och deltagare.
- Antal möten då Substitutionscentrum deltagit/samverkat kring specifik substitutionsfråga.

(se även mål 1)

Vägledande Rådgivning: Substitutionscentrum vägleder till substitution genom att bygga upp en rådgivningstjänst dit verksamheter kan vända sig för att få hjälp med hur de kan arbeta med substitution av farliga kemiska ämnen.

- Antal inkomna frågor som besvarats, eventuellt uppdelat på typ av stöd:
 - Information om centret
 - Snabb analys av problemet med strategisk väg framåt
 - Enkel guidning/hänvisning till hemsida, verktyg
 - Förmedlad kontakt/betalande uppdrag
 - Igångsatt projekt
 - Genomförd substitution

- Antal företag som kontaktats efter att ha identifierats använda kemiska ämnen med relevans för substitution.
- Kriterier har tagits fram för att bedöma alternativ.
- Stöd för strukturerat arbete i kommunikationskedjan inom svensk handel har tagits fram.

(se även mål 1)

Kunskapshöjande Utbildning: Substitutionscentrum ökar kunskapen om substitution genom att erbjuda och medverka i utbildningar som är anpassade efter exempelvis bransch, ämne och kunskapsnivå.

- Antal genomförda utbildningar och workshops.
- Utbildning i samverkan med KemI och NV har genomförts.
- Antal genomförda utbildningar i samverkan med SMF-kontoren.
- Utbildning i samverkan med Svensk Handel har genomförts.

(se även mål 1)

Mål 3

Substitutionscentrum ska skapa arenor och goda exempel för kemisk substitution genom att initiera och medverka i olika substitutionsrelaterade projekt.

Projekt som drivkraft: Substitutionscentrum medverkar till projekt som möjliggör utfasning av farliga kemiska ämnen och stimulerar utvecklingen av hållbara kemiska produkter och produktionsprocesser, varor och icke-kemiska metoder samt en cirkulär ekonomi. Projekt drivs både inom RISE och inom de nätverk som Substitutionscentrum är verksamma inom och goda exempel synliggörs i centrumets kommunikation.

- Antal startade och slutförda projekt/uppdrag (där Substitutionscentrum är involverade).
- Antal inlämnade ansökningar för projektfinansiering där Substitutionscentrum har medverkat.

Mål 4

Substitutionscentrum ska vara en självfinansierad verksamhet på sikt.

- Antal verksamheter som indikerat intresse att bli betalande medlem.
- Intäkter för uppdrag i form av utbildningar, kortare rådgivning och föreläsningar